

İHTİLAF AHLAKI¹

Metin KARABAŞOĞLU

Müslümanın Müslümana Ettiği Kötülük

Küçük dairelerden en büyük daireye kadar Müslümanın Müslümana ettiği kötülüğü tecrübe ediyoruz. İslam coğrafyasında görüyoruz Müslümanların öldürdüğü Müslüman sayısı kafirlerin öldürdüğünden daha fazla. Bu en uç noktadır, eğer maddi olarak öldürmezse de manen öldürdüğünü görüyoruz. Tekfir hastalığı diye bir veba var. Kafir olarak ilan etmeyen bu sefer hain vs. gibi ifadeler kullanıyor. Bir bütün olarak İslam aleminin durumuna baktığımızda iç içe birbiri üzerine eklenen problemler yığını ve bu yığında en temel sorun olarak farklılığın bir tehdit ve tehlike olduğunu görüyoruz. İhtilafa dair bir ahlak geliştirilmesi gerekirken deyim yerindeyse ihtilaf ahlaksızlık için bir zemine dönüştürülüyor. “Farklıysa her türlü şey caizdir” diye bir tutumun gerçekleşmesinin sonucunu da zaten yaşadığımız tabloda görüyoruz.

İttihad-ı İslam

Bediüzzaman bir yürek sızısıyla, alem-i İslam’la ilgili büyük bir problemin çözümü için İstanbul’a geldiğinde devletlulardan farklı düşünerek bir teklifte bulunduğu için önce tımarhaneye sonra hapse gönderiliyor. 1909’da, o şartlarda Bediüzzaman “Bu zamanın en büyük farz vazifesi ittihad-ı İslam’dır” diyor. Öbür tarafta daha İstanbul’a gelirken görüp tespit ettiği temel problem ise “Bizim düşmanımız cehalet, zaruret ve ihtilafıdır.” Problemler yumağının en önemli üç sebebinden birisi ihtilaf. 1909’dan 1960’a kadar Bediüzzaman’ın hem hayatı hem de ortaya koyduğu eserler ihtilaf problemine karşı ne yapabileceğimizi, ittihadı nasıl sağlayabileceğimizi tarif edebilir.

Bediüzzaman’dan Önceki İhtilaflar

Nur talebeleri ihtilafı ilgili olarak şöyle bir şey yaşıyorlar: “Bu meseleyi açıklayan yegane kişi Bediüzzaman’dır. Bunun çözümü yalnız Risale-i Nur’dan geçmektedir.” Bediüzzaman’ın tam da ihtilafı nasıl aşılır, ittihad-ı İslam nasıl temin edilir, bunu anlatırken dile getirdiği inhisarcı zihniyeti çoğu zaman Nur talebelerinde görebiliyoruz. İhtilaf meselesi yeni bir mevzu değil. İhtilafa karşı çözüm arayışı ilk defa Risale-i Nur’da dile getirilmiş de değil. Hulefâ-i Râşidîn’den sonrasına “fitne dönemi” diyoruz. Peygamber Efendimiz’den (asm) sonrası zaten hep Müslümanların birbirleriyle sınanması şeklinde geçiyor. İhtilaf problemiyle ilgili eserler Bediüzzaman’dan önce

1 Risale-i Nur Enstitüsü’nün 6 Ekim 2019 Pazar günü Üsküdar Üniversitesi’nde gerçekleştirilen seminerinden alınan notlardan oluşturulmuştur.

de ortaya konmuş. Örneğin İmam Gazali'nin *Faysalü't-Tefrika* risalesi, Katip Çelebi'nin *Mizanü'l-Hakk fi İhtiyari'l-Ehakk* kitabı, Taha Cabir el-Alvani'nin *İhtilaf Farkın Farkındalığı* eseri. İhtilaf eski bir problem, "İhtilafları nasıl aşabiliriz" dolayısıyla ümmet için dert taşıyan alimlerimizin yol yöntem önerdikleri, eserler ürettikleri bir mesele olagelmiş.

Risale-i Nur'da İhtilaf

Risale-i Nur'un bazı yerleri özellikle ihtilafa odaklanırken Risale-i Nur'un her yerine bu mesele bir şekilde nüfuz etmiş olduğunu görüyoruz. Özellikle Eski Said dönemindeki *Tuluat*, *Rumuz* ve *Sünihat*'ta, Yeni Said dönemindeki *Sözler* ve *Mektubat*'ta bu meselenin ciddi bir şekilde çalışıldığını görüyoruz.

Sırr-ı Ehadiyet

Çok iyi kavradığımı düşünmüyorum ama üzerinde en fazla çalıştığım ve Allah sakın bir zaman nasip ederse özellikle "sırr-ı ehadiyet" üzerine çalışmak istiyorum. Bana öyle geliyor ki Eski Said'den Yeni Said'e dönüşümündeki anahtar kelime sırr-ı ehadiyettir. Birçok yerdeki atıflardan bunu hissedebiliyorum. İhtilaf ahlakı nazarıyla baktığımızda da sırr-ı ehadiyetin merkezî bir noktaya oturduğunu görüyoruz. Yirmi Dördüncü Söz'e bakarsak hakikate giden yollar "zühre, katre, reşha" hatta üç değil dokuz tanedir diye anlatır. Hakikate giden tek yol yok. Bunu anlatırken reşha mesleğinin en külliyetli ve geniş yol olduğunu ifade eder. "Reşha mesleği" ile ifade ettiği şeyin de sırr-ı ehadiyete dayandığını düşünüyorum.

Tenevvü-i Esmâ Hakikati

Yirmi Dördüncü Söz'ün Birinci Dal'ında Taha suresinin 8. ayetinin ders verdiği üzere tevhidin kemal bulması Allah'ı bütün isimleri ile bilmekten geçiyor. İnsanın hayatı, bilgisi, bakışı ve ufku kısıtlıyken Allah'ın bütün isimlerini bilmek nasıl mümkün? Bediüzzaman çözüm yollarını konuşurken en başta tenevvü-i esma hakikatini ifade ediyor. Kainat içerisindeki bütün çeşitlilik bir olan Allah'ın çok isimleri olmasından ve her bir alemde bir başka isminin daha galip durumda olmasından kaynaklanıyor. Bediüzzaman'ın en başta bütün kainattaki ihtilafı esma-i hüsnaya dayandırdığını görüyoruz. Her birimizde Allah'ın farklı bir ismi galip. Öbür taraftan Allah'ı bütün isimleriyle tanımadan tevhidde biz muvazeneye, kemale ulaşamıyoruz.

İhtilaf Yol Edilmemeli, Yönetilmeli

Bediüzzaman ihtilafın çözümünü bir hamur gibi, lokum gibi kıvamında önümüze koyuyor. Birincisi farklılık bir realitedir. Müdahale edip bertaraf edilecek bir şey değil bilakis ihtilaf Allah'ın takdiridir. İkincisi bir realite olarak ihtilaf bize bir ikram ve imkandır. İnsanlar sırr-ı ehadiyet ile farklılıklarını buluşturarak Allah'ın

esmalarını tanımalı. Üçüncüsü ihtilaf bir zarurettir. İhtilafın yok edilmesi değil yönetilmesi gerekmektedir. İhtilaf ahlakının da anahtar cümlesi budur. İhtilaf kesinlikle yok edilmemelidir. Bizim imtihanımız farklılıkları yönetip yönetememektir. Bediüzzaman bu noktada “Ümmetimin ihtilafı rahmettir” hadis-i şerifine atfen “müsbet ihtilaf” ile bunu kavramlaştırıyor. İhtilafı yönetemediğimizde hepimiz için bir tehdit oluşturan “menfi ihtilaf” ortaya çıkıyor. Bediüzzaman muazzam bir zihin emeği ortaya koyarak müsbet ihtilafın nasıl olacağını, menfi ihtilaftan nasıl uzak durulacağını çok erken tarihlerden itibaren aşama aşama anlatıyor.

Asıl İmtihanımız Birbirimize Güzel Bakmakta

Bediüzzaman’ın herkese mal olmuş bir cümlesidir: “Güzel gören güzel düşünür, güzel düşünen hayatından lezzet alır.” Bir anket yapsak, Bediüzzaman’ın kainata güzel bakarak lezzet alacağımızı iddia ettiği sonucuna varırız. Bu yanlış bir sonuç değildir ama Bediüzzaman bu sözü ilk nerede, hangi bağlamda söylediğine baktığımızda Bediüzzaman’ın asıl muradının insanın insanla, Müslümanın Müslümanla olan hukukuna dair olduğunu görüyoruz. Bu sözün söylendiği ilk yer *Münazarat*. *Münazarat*’ta kainat tefekkürü yok, alem-i İslam’ın meselelerine dair çözüm yolları var. Sözün geçtiği bir başka yer Tuluat. Tuluat şöyle bir soruyla başlıyor: “Alem-i İslam ulemasının müthiş ihtilafa ne dersin, reyin nedir?” Bu sorunun altındaki birkaç izahtan sonra bu bahis “Güzel gören güzel düşünür, güzel düşünen hayatından lezzet alır” diye bitiyor. Bu söz niçin söylenmiş anlıyorsunuz. Kainata da güzel bakmamız lazım ama asıl imtihanımız Müslümanların birbirleriyle ihtilafına dair. Bizim birbirimize güzel bakmayı öğrenmemiz lazım.

Birinci Problem: Hak-Batıl Denklemi

Bediüzzaman Cenab-ı Hakk’ı tanımaya dair eser, fiil, isim, sıfat, şunat ve zat diye tefekkürü aşamaları anlatır. Şunata dair bahisleri izah ederken enfüsi bir ölçü olarak şöyle der: “Kemal zatında sevilir.” Bir şey güzelse, onda bir mükemmellik görüyorsak severiz zaten. Bize bir yararı olmasına gerek yok. Biz mümini güzel gören bir bakışa sahip olursak zaten seveceğiz.

Bediüzzaman’ın bize kazandırdığı en önemli değerlerden biri doğru düşünmeyi öğretmesidir. Menfi ihtilafın sebeplerinde de zihniyet boyutunda problemler, düşünce yanlışlarının getirdiği problemler en başta karşımıza çıkıyor: En başta da her şeyi hak-batıl denklemine indirgemek, hayata hak-batıl denklemi ile bakmak. Biz bir şey düşünüyor ve bunun hak olduğuna inanıyorsak dolayısıyla bizim dışımızdaki düşünceler otomatikman batıl oluyor. Batılın ise yok edilmesi lazım. Kur’an haklıdır, yüz binlerce müfessir bunda müttefiktir ve hepsi de Kur’an’ın en güzel yorumunu yapmaya çalışmıştır. Çoğu zaman da birbirinden beslenmiştir. Yüz binlerce tefsir arasından

birine hak, diğerlerine batıl diyebilir miyiz? Müfessirler Rabbimizin hak olan kelamında almamız gereken en önemli ders nedir noktasında ihtilaf ediyorlar. Yani hakta ittifak ederken ehakta ihtilaf ediyorlar. Bediüzzaman'ın gördüğü en temel problem ihtilaf ahlakının yerleşmemesidir, hak-ehak denkleminde görülmesi gereken meselenin, hak-batıl denkleminde oturtulmasıdır. Bediüzzaman'ın çözümü "Mesleğim haktır, daha güzeldir" diyebilirsin ama "Hak yalnız benim mesleğimdir" diyemezsin.

İkinci Problem: İnhisar Zihniyet

Fıkıhta iki görüş vardır. Bir görüş (tahtie), bir konudaki içtihadlar içerisinde yalnızca biri doğrudur ama diğerleri de içtihad sevabını alır. Çoğunlukta olan diğer görüş (musavvibe) ise hak birdir ama uygulamaları farklı farklıdır. Mesela bir konuda dört mezhebin hepsi de farklı söylemişse bile dördü de haktır. Bediüzzaman tahtieciliği şu şekilde izah eder: "Tahtîeci, hubb-ı nefisten neş'et eden inhisar zihniyeti illetiyle malûldür." Bu tekeli görüşün ilacı olarak Bediüzzaman'ın tasavvufa dair yazdığı "Telvihât-ı Tis'a" risalesi bana çok manidar gelir. Bediüzzaman kendisinin sufi olmadığını açık ve net bir şekilde ifade eder ama Telvihât-ı Tis'a'ya baktığımızda kendisi sufi olmayan bir Müslümanın o tarifi hakkında bir hocam ilgili anımı anlatayım. Bediüzzaman tarikat düşmanıdır gibi bir yaklaşım vardı. Telvihât-ı Tis'a'nın başını hocamla beraber okuduk ve hocama ne düşündüğünü sordum, "İtirazım yok. Bir sufi olarak ben kendi yolumu bu kadar güzel anlatmaktan acizim" dedi. Bu inhisar zihniyetinden uzak olmamız şartıyla mümkün oluyor. "Hakikate hizmet eden yol sadece benim yolumdur" gibi bir tutuma girmeden ancak bu mümkün oluyor.

Üçüncü Problem: Dinin Zaruriyatı ile Nazariyatını Karıştırmak

Bütün Müslümanlar iman esaslarında müttefiktirler. Dinin açık hükümlerinde ihtilaf yok zaten. Problem dinin nazariyatına dair bir şeyi zaruriyatı yaptığımızda ortaya çıkıyor. Mesela sakalı olmayanların Müslümanlığının sorgulanması veya başını örtme biçimi gibi ila ahir... Genelde bir tarafın söylemine karşı diğer taraf kendi kişiliğine veya itikadına hücum edilmiş olarak kendini görüyor ve karşılıklı cevaplar... Kendi uygulamasını "Şerait budur" diye ortaya koyan ve kendisini Allah'ın hükmünün temsilcisi konumuna yaklaştıranlar zuhur ediyor. Siz onların şeriatına uymazsanız şeriat dışı oluyorsunuz. Bediüzzaman "Müçtehid içtihad eder ama teşri edemez" diyor. Müçtehid kendini şeriat koyucu konumuna yerleştiremez. Yerleştirilirse eğer birileri kendi takdim ettiğine "indirilmiş din", başkalarının yaşadığına "uydurulmuş din" diyor.

Dördüncü Problem: İfrat ve Tefrit

Hakkı bir ucundan yakalamak, bir tarafını görmek ama onu hakkın tamamı olarak görmek ifrat ve tefriti doğuruyor. İfrat ve tefrite bir örnek olarak Bediüzzaman Mu'tezile ve Cebriyye'yi gösteriyor. İkisi de tamamen batıl konuşmuyor. Daire-i itikad

açısından baktığımızda Cebriyye haklıdır, her şey Allah'ın kudretinin kapsama alındır. Daire-i esbap açısından baktığımızda da kulun ihtiyarı var dolayısıyla da sorumluluk ona ait. Cebriyye daire-i itikaddaki hükmü daire-i esbaba da taşıyarak hak bir yorumdan sapıyor, Mu'tezile daire-i esbaptaki doğruyu daire-i itikada taşıyarak o da sapıyor. Biri ifratla diğeri tefritle hakikatten sapmış. Burada elimizde olanın hakikat olması kadar o hakikatin ifrat ve tefritten azade şekilde bir muvazene ve bütünlük içerisinde sunulması gerektiğini anlıyoruz.

Beşinci Problem: Cerbeze

Cerbeze iki türlü probleme yol açıyor; (i) lehimize olan durumlarda yalnız artıları topluyoruz, (ii) tavır koyduğumuz örnekliklerde ise sırf eksileri topluyoruz. Bediüzzaman "Cerbeze zalim bir hakimdir" diyor. Müslümanların problemlili oldukları diğer Müslümanlara bakışı, İslamî grupların problem yaşadığı diğer gruplara bakışı... Şu şu noktada katılmıyorum ama şöyle de bir güzellikleri var. Müslümanlar böyle mi yaklaşıyor yoksa yalnız kusurları yığın cerbeze mekanizmasını mı işletiyor? İnsafla doğru muhakemeyi başardığımızda o zaman hataları gene görürüz ama Uhuvvet Risalesi'nde geçtiği gibi "tekmil ve islahına" çalışırız. Güzel gördüğün yerde tekmil, yanlış gördüğün yerde islah. Ayrıca kendimiz veya bizimle ilişkili olanlar eksiklerimize karşı "tamir ve revacına" say edecek. Güzel olan için revacı, geliştirmemiz gereken yerler için tamir.

Altıncı Problem: Elitizm

Kendimizi ümmetin bir parçası olarak değil ümmetin üzerinde bir parça gibi görmek bir başka problemimiz. Kendimizi ümmet içerisinde görürsek bir şey yaptığımızda ümmet aynasında kendimizi seyrederek. Ama kendimizi ümmetin üzerinde görürsek kendi aynamızdan ümmeti seyrederek. Bu mesele bir ihlas imtihanıdır. Yirminci Lem'a'daki bir ölçüdür "tâbiiyeti metbûiyete tercih etmek."

Malum fırka-i naciye hadisi çok zikredilir, Efendimiz'in (asm) ümmetin yetmiş üç fırkaya ayrılıp yalnız birinin kurtulacağını buyurduğu hadis. Baktığımızda farklı farklı gruplar o fırka-i naciyenin kendi dar grubu olduğunu düşünüyor. Halbuki hadise ilk baktığımızda yüzde 98,6 cehennemlik demektir. Sahabeler dehşete kapılıp kimdir onlar diye Efendimiz'e (asm) sorunca "Onlar Müslümanların çoğunluğudur" cevabını alıyorlar. yetmiş üç derken her biri eşit oranda değil bu grupların. Yani fırka-i naciye dediğimiz kısım sayı olarak çoğunluğu teşkil ediyor.

Yedinci Problem: Maksatta İttifak Yerine Vesilelerde İttifak

Herkesin Allah'ın dinine hizmet etmesi maksatta ittifaktır. Farklı farklı yöntemler ile Allah'ın dinine hizmet etmek ise vesilelerde ihtilafıdır. Vesilelerde ihtilaf aşılması

gereken bir mesele midir? Bediüzzaman diyor ki: “Hayır, bu olması gerektir.” Vesilelerdeki ihtilafı kaldırmak mümkün değil, caiz de değil. Sırr-ı ehadiyet ile insanlar farklı farklı karakterlerde yaratılmış. Maksat bir olduktan sonra Allah’ın dinine hizmet etmenin yolu o kadar çok olmalı ki o kadar çok farklı mizaca ulaşılabilirsin. “Herkes Allah’ın dinine hizmet etsin ama benim gibi etsin” diyerek maksatta ittifakın yerine vesilede ittifakın aranması bir başka büyük problemimiz.

Sekizinci Problem: Doğru Ölçülerin Yanlış Tatbiki

Yirminci Lem’a’yı tamamen doğru ölçülerin yanlış tatbiki problemi denklemine oturtabiliriz. Mesela çok da duyarız “Ben Allah’a dayanmışım kimseye eyvallah etmem.” Müslümanların Müslümanlarla ittifakı lazım. Cenab-ı Hak buyuruyor “Velâ tenâzeû fetefşelû vetezhebe rîhukum” yani “Birbirinizle çekişmeyin, çatışmayın, kuvvetiniz dağılır.” Allah ehl-i imanı birbirleriyle dayanışmaya davet ederken kişi veya grup olarak kimseye eyvallah etmemeyi ideal Müslümanlık olarak gören tablolarla karşılaşabiliriz. Allah’a dayanmak amenna ama dayandığımız Allah bize tesanüdü emretti, çatışmamayı emretti.

Dokuzuncu Problem: Duygusal Boyut

Meselelerin duygusal boyutları var. Birincisi hubb-ı nefis, kişi kendi olarak bakarsa ben merkezlilik, grup olarak bakarsa biz merkezlilik... Kişisel veya kolektif narsisizm diyebiliriz. Birinci temel problem bu. İkincisi yine bununla bağlantılı, aslolan hakikate muhabbet iken ene tarafgirliği gütmektir. Kendi mesleğimizin muhabbeti ile hareket etmemiz gerekirken başkalarını yanlışlama üzerinden kendi mesleğimizin doğruluğunu ortaya koyma çabası. El-hubbu fillâh düsturu olması gerekirken başkalarına nefreti motivasyon haline getirmek...

Onuncu Problem: Dışlayıcı Söylem

Tenkrit ya şefkatten ya nefretten gelir. Bir Müslümanı kabule temayül varsa şefkatten gelir, redde temayül varsa nefretten gelir. Bir Müslümanda bir eksik ve hata gördük, o hatayı gidermiş olarak onu görmek istiyoruz. Yaptığı hatayı ona söylediğimizde bu şefkatten gelen tenkrit oluyor. O hata üzerinden onun ne kadar arızalı, problemlili olduğunu yani fiil üzerinden kişiliğini veya grup aidiyetini mahkum etmeye çalıştığımızda bu tenkrit nefretten geliyor.

On Birinci Problem: Müsabaka-Rekabet Denklemi

Mü’minlerin birbirleriyle yarışması, müsabakası makbul bir şeydir. Bediüzzaman müsabakaya bedel rekabet demektedir. Müsabakada bir hedef vardır, herkes hedefe varayım diye çabalar. Herkes neticede kendi vazifesini yapmaya çalışır. Müsabaka rekabete dönüştüğünde ise birinci olmanın kendisi hedefdir. Dolayısıyla artık en iyi

performansa ulaşmak mühim değil, neticede diğerlerini engelleyip diskalifiye edebiliyorsen sen kazanırsın. Rekabette ben birinci olayım var, müsabakada ise hepimiz Allah yolunda en güzel şekilde çalışalım çabası var.

On İkinci Problem: Müzakere-Münakaşa Denklemi

Müzakerede fikrimizi ifade ederiz ve diğer fikirlerden de öğreniriz. Münakaşada ise mesele başkalarından öğrenmek değildir, sizin en başta söylediğinizin doğru çıkmasıdır.

Söz-niyet ayrımı yapılamaması, inat, haset, hırs ve meyl-i tefevvuk vb. diye problemler uzayıp gidiyor. Burada noktalayalım. Birbirimizle imtihan olunuyoruz. İmtihan devam ediyor. Dün de, bugün de, yarın da birbirimizin iptilası mı olacağız yoksa birbirimizin imkanı mı olacağız? Allah birbirimizin imkanı olanlardan ve beraberliğimizi imkan haline getirenlerden eylesin.